

Rekreacyjne zagospodarowanie lasów miejskich miasta Poznania

Sandra Wajchman

Abstrakt. Grunty leśne w granicach administracyjnych miasta Poznania zajmują ponad 4000 ha, w tym ponad 2500 ha stanowią lasy komunalne. Ich powierzchnia, rozdrobnienie i położenie w stosunku do terenów zamieszkania ludności determinuje sposób oraz intensywność zagospodarowania rekreacyjnego. Znaczenie roli lasów na obszarach zurbanizowanych było przyczyną opracowania w 2012 roku „Wytycznych dotyczących gospodarowania lasami komunalnymi miasta Poznania”, stanowiących załącznik do zarządzenia prezydenta miasta Poznania. Obejmują one zagadnienia rekreacyjnego zagospodarowania, hodowli, ochrony i ochrony przeciwpożarowej lasu oraz podają możliwe wskazania gospodarcze. Przystosowanie lasów komunalnych do potrzeb ludności w zakresie rekreacji oraz odpowiednie kształtowanie polityki ochrony środowiska na obszarach zurbanizowanych wymaga bowiem innego sposobu gospodarowania zasobami leśnymi. W pracy przedstawiono aktualny stan zagospodarowania rekreacyjnego na obszarze lasów miejskich miasta Poznania oraz opisano zachodzące w nim zmiany.

Słowa kluczowe: rekreacyjne zagospodarowanie lasu, lasy miejskie, Poznań

Abstract. Urban forests and recreational development of the city of Poznan. Forest land within the administrative boundaries of the city of Poznan cover more than 4,000 acres, including more than 2,500 hectares of communal forests. Their size, fragmentation and location in relation to the areas where people live, determines the manner and intensity of recreational land. The importance of the role of forests in urban areas was the cause of 2012 elaboration “Guidelines for the management of municipal forests of Poznań”, annexed to the decree of President of Poznań. It includes issues of recreational land use, farming, conservation and forest fire protection and provide possible indications for the economy. Adapting of communal forest to the population needs of recreation and shaping the policy environment in urban areas demand a different way of managing forest resources. This paper presents the current state of development of recreational areas of urban forests in Poznan and describes the changes taking place there.

Keywords: recreational forest management, urban forests, Poznan

Pozaprodukcyjna funkcja lasów komunalnych

Z punktu widzenia rozwoju aktywności rekreacyjnej mieszkańców miast lasy miejskie stanowią ważny element zagospodarowania przestrzeni miejskiej, na co ma wpływ ich ogólnodostępność oraz dogodna lokalizacja.

W lasach miejskich funkcja produkcyjna, dominująca w lasach gospodarczych, ma znaczenie marginalne. Zamiast intensywnego użytkowania rębego należy prowadzić w nich gospodarkę ukierunkowaną przede wszystkim na zaspokojenie potrzeb ludności miejskiej. Konsekwencją takiego podejścia jest konieczność przystosowania zabiegów gospodarczych adekwatnych do funkcji lasów komunalnych i specyficznych warunków środowiska miejskiego, co w dużej mierze dotyczy przeprowadzenia cięć, odnowień czy też więzby sadzenia. Ze względu na specyfikę lasów w aglomeracjach miejskich w świadomości społeczeństwa dominuje przekonanie, że ich celem jest prowadzenie gospodarki ukierunkowanej na potrzeby wypoczynkowe mieszkańców (Ważyński 2007). Zatem w przypadku lasów będących w zasięgu oddziaływania miast funkcje produkcyjne są zastępowane przez szeroko rozumiane funkcje pozaprodukcyjne, do których należą funkcje edukacyjne, filtracyjne, klimatyczne, krajobrazowe, przyrodnicze, rekreacyjne, ochronne, wypoczynkowe i zdrowotne. Oznacza to, że środowisko leśne lasów komunalnych powinno być w jak największym stopniu udostępnione mieszkańcom miasta. Wszelka działalność związana z przystosowaniem lasów miejskich do pełnienia szeregu zagospodarczych funkcji nie może jednak prowadzić do przekształcenia lasu w inne środowisko, np. w park.

Celem pracy jest ilościowy przegląd obecnego stanu rekreacyjnego zagospodarowania lasów komunalnych miasta Poznania na podstawie danych statystycznych na dzień 1.01.2012 r. Stan infrastruktury rekreacyjnej był do tej pory aktualizowany przez leśniczych z poszczególnych leśnictw. W ramach lasów komunalnych istnieją w miejsce 7 dotychczas funkcjonujących 4 leśnictwa miejskie: Zieliniec, Antoninek, Marcelini Strzeszynek.

Rekreacja w lesie

Pod pojęciem rekreacja (łac. „recreo”) rozumie się pokrzepianie, odtwarzanie, odnawianie, ożywianie, a także tworzenie od nowa (re + kreacja). Można więc zdefiniować tym pojęciem całokształt zjawisk i działań człowieka związanych z odtwarzaniem i pomnażaniem sił duchowych i psychicznych dokonywanych w czasie wolnym. Szeroka definicja pozwala na umiejscowienie w niej takich aktywności jak wypoczynek, sport, turystyka. Jest to zatem wszelka aktywność umysłowa lub fizyczna nie wynikająca z życia codziennego (pracy, obowiązków społecznych lub domowych).

W literaturze przedmiotu za walory turystyczne uznaje się specyficzne cechy i elementy środowiska naturalnego oraz przejawy działalności człowieka, które stanowią przedmiot zainteresowania turystów (Lijewski et al. 1985). Nieco odmienną definicję przedstawia Mazur (2005) uznając za walory turystyczne te wszystkie wartości istniejące na obszarze turystycznym, które stworzyła natura (przyroda), ukształtowała historia i tworzy współczesność, będące przedmiotem zainteresowań turystów. Podkreślenie wagi bycia przedmiotem zainteresowania turystów jest elementem wspólnym także z innymi funkcjonującymi definicjami walorów. Walory turystyczne lasu i ich dostępność determinują rodzaj uprawianej turystyki. Istnieje wiele modeli podziału walorów turystycznych. Jednym z nich jest podział, w którym kryterium stanowią główne motywy ruchu turystycznego. Na podstawie tego kryterium wydzielono walory krajoznawcze, walory wypoczynkowe i specjalistyczne (Lijewski et al. 2002). Biorąc pod uwagę pochodzenie walorów wyróżnia się walory przyrodnicze (środowiska naturalnego) i walory antropogeniczne (kulturowe) (Kruczek 2005). Oprócz tego podziału, często walory turystyczne dzielone są pod względem ich funkcji na walory wypoczynkowe, walory krajoznawcze, walory specjalistyczne (Kruczek 2005). Inną równie często spotykaną systematyką walorów, jest podział ze względu na charakter położenia. Wyróżniamy tutaj walory powierzchniowe, liniowe i punktowe.

Pierwsze z nich stanowią obszary parków narodowych i inne tereny objęte formami ochrony prawnej oraz tereny wyróżniające się kontaktowością krajobrazów. Szlaki, trasy turystyczne i ścieżki dydaktyczne są formami liniowymi, a obiekty, takie jak pomniki przyrody, budynki uznane za zabytki historyczne, muzea i inne, wchodzi w skład zespołu walorów punktowych. Ocenianie walorów jest czynnością względną, ponieważ trudno przypisać wartości liczbowe przyrodzie, a więc walorom środowiska naturalnego. Czynność ta powinna zawierać podejście obiektywne i wymagające myślenia krytycznego. W świetle powyższych rozważań, oczywistym jest fakt, iż obszary leśne obfitują w liczne walory turystyczne wpływające na rozwój ruchu turystycznego.

Ze względu na powszechność uczestnictwa można wyróżnić turystykę masową dostępną dla każdego i nie wymagającą specjalnego przygotowania oraz kwalifikowaną, która wymaga odpowiedniego sprzętu lub kondycji (m.in. kajakarstwo, wędkowanie). Potrzeba kontaktu z walorami turystycznymi wymaga podjęcia aktywności, której cele mają podłoże rekreacyjne. Dynamika rekreacyjnego użytkowania obszaru wynika zatem zarówno z cech fizycznogeograficznych, jak i ze sposobu zagospodarowania środowiska geograficznego.

Do najczęściej uprawianych form rekreacji w lasach należą turystyka piesza, turystyka rowerowa, turystyka konna, zbiór owoców runa i grzybów, organizowanie ogniska, a także obserwacja przyrody. Te formy aktywności w zależności od długości pobytu w lesie uwzględniać mogą wykorzystanie obiektów noclegowych zlokalizowanych w lasach lub w ich bliskiej okolicy. Dla każdej z uprawianych form wypoczynku w „Zasadach zagospodarowania lasów komunalnych” (1985) określono stopień agresywności. Za najbardziej agresywny wypoczynek uważa się biwakowanie i zbieractwo. Na wypoczynek średnio agresywny składają się wypoczynek na runie, plażowanie, zabawy ruchowe. Turystykę pieszą, rowerową, konną po wyznaczonych szlakach, wypoczynek na ławkach czy obserwacje przyrody cechuje najmniejszy stopień agresywności.

Zagospodarowanie rekreacyjnie lasów

Do trafnego przygotowania zagospodarowania przestrzennego szczególnego znaczenia nabiera zbadanie potencjału rekreacyjnego obszaru. Walory turystyczne mają w turystyce znaczenie dla migracji, zagospodarowania i gospodarki turystycznej. Bowiem bez walorów nie istniałaby potrzeba organizowania infrastruktury.

W przypadku zagospodarowania turystycznego lasów są one dodatkowym bodźcem do przygotowania atrakcyjnego zagospodarowania rekreacyjnego, gdyż sam pobyt w lesie oraz jego prozdrowotne funkcje są wystarczająco atrakcyjne dla odwiedzających.

W planach urządzenia lasu zagospodarowanie rekreacyjne lasu zajmuje osobną pozycję. W oparciu o § 108, pkt 3 obowiązującej Instrukcji urządzenia lasu (2011) planowanie rekreacyjne powinno uwzględniać strefy zagospodarowania według zasad opisanych w obowiązujących Zasadach hodowli lasu (ZHL) (2011). Zapis ten dotyczy lasów będących w zarządzie Lasów Państwowych i spełniających funkcje turystyczno-rekreacyjne. Pojawia się zatem problem odpowiedniego zagospodarowania turystycznego i rekreacyjnego wynikający z braku regulacji prawnych odnoszących się w tym zakresie bezpośrednio do lasów miejskich. Zapisy dotyczące wyznaczania stref zagospodarowania turystycznego w ZHL (2011) odnoszą się do lasów państwowych w granicach administracyjnych miast i w zasięgu (do 10 km) powszechnej penetracji ludności miejskiej. W przypadku lasów miejskich nie występuje zazwyczaj funkcyjny podział lasu – lasy te pełnią bowiem szeroko rozumiane funkcje ochronne. Strukturę zagospodarowania rekreacyjnego determinują formy uprawianego wypoczynku na danym obszarze.

Zagospodarowanie rekreacyjne lasów miejskich miasta Poznania

Obecnie administratorem lasów miejskich w Poznaniu jest Zakład Lasów Poznańskich, będący samorządowym zakładem budżetowym. Pierwsze dane na temat formowania się lasów miejskich Poznania pochodzą z 1834 r, a pierwsza wzmianka o przeznaczeniu lasu dla użytku publicznego dotyczy lasu dębińskiego. Obszar „Dębiny” został przekazany jako fundacja na rzecz miasta przez księżną Ludwikę Radziwiłłównę.

W świetle „Rozporządzenia w sprawie szczegółowych zasad sporządzania planu urządzenia lasu, uproszczonego planu urządzenia lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu” (1999) dla lasów miejskich Poznania od dziesięcioleci opracowywana jest pełna wersja tego dokumentu. Możliwe jest zatem przesłanie zmian w zakresie zagospodarowania turystycznego i rekreacyjnego w lasach miejskich Poznania. Podstawową zasadą zagospodarowania lasu komunalnego jest realizacja jego wielofunkcyjnej roli. Ważyński (1988) określił cechy prawidłowo zagospodarowanego lasu komunalnego, zwracając uwagę na to, iż powinny go charakteryzować wysokie walory wypoczynkowe, zdrowotne i krajobrazowe. Odpowiedni poziom wyposażenia lasu w infrastrukturę rekreacyjną powinien być adekwatny do pojemności rekreacyjnej. Dobrze urządzone lasy komunalne cechuje się urozmaiconym układem przestrzennym drzewostanów ze względu na ich wiek i skład gatunkowy. Drzewostany w prawidłowo urządzonym lesie miejskim powinny cechować się wysokim wiekiem rębności, a przy stosowaniu rębni dominować powinna rębnia złożona. Ograniczenie występowania podszytów i podrostów sprzyja przejrzystości lasu, a występowanie pojedynczych drzew lub kęp służy urozmaiceniu pokroju. Pomimo utrudnionej egzystencji lasu w warunkach miejskich i zagrożeniami płynącymi np. z zanieczyszczeń powietrza, las miejski powinien cechować się dobrym stanem sanitarnym i zdrowotnym. W odróżnieniu od lasu zagospodarowanego w celach gospodarczych, las z rekreacyjnym przeznaczeniem cechuje gęsta sieć ścieżek, dróg oraz polan. Ważny aspekt stanowi dobra lokalizacja parkingów, miejsc postoju oraz dogodne drogi dojazdowe.

W planach urządzenia lasów komunalnych Poznania stosowane są określenia i wskazania oparte o publikacje emerytowanego pracownika Katedry Urządzania Lasu Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, profesora B. Ważyńskiego. Opisy taksacyjne zawierają informacje na temat zasięgu stref zagospodarowania rekreacyjnego, określenie stopnia dostępności lasu oraz określenie stopnia atrakcyjności drzewostanu do wypoczynku i turystyki.

Kryteria wyodrębnienia stref intensywności rekreacyjnego zagospodarowania w planie urządzenia lasu na lata 2002-2012 stanowiły:

- położenie kompleksów leśnych w stosunku do miasta,
- rzeźba terenu,
- warunki siedliskowe,
- skład gatunkowy i wiek drzewostanów,
- usytuowanie przestrzenne drzewostanów,
- zbiorniki wodne,
- komunikacja.

W oparciu o powyższe kryteria wyznaczono strefy:

A – intensywnego zagospodarowania o powierzchni 1484, 25 ha,

B – masowego ruchu turystycznego o powierzchni 531, 05 ha.

Na leśne obiekty rekreacyjne składają się obiekty liniowe, powierzchniowe i budowlane. Różnorodność obiektów liniowych determinowana jest atrakcyjnością środowiska leśnego

i możliwości w jakie można je poznać. Należą do nich szlaki turystyczne, trasy rowerowe, szlaki do jazdy konnej, leśne ścieżki gospodarcze, leśne ścieżki zdrowia, trasy do narciarstwa, kolejki leśne, ścieżki edukacyjne oraz punkty widokowe. Główną formą zagospodarowania rekreacyjnego lasów na terenie miast są natomiast ścieżki spacerowe. Dla komfortu wypoczyniania ważne jest usunięcie zawadzających krzewów i gałęzi wzdłuż ścieżki oraz ustawianie ławek tak, aby były widoczne z daleka i jednocześnie nie utrudniały przejeźności ścieżki. Ważnym aspektem jest stan nawierzchni ścieżek, który nie powinien utrudniać poruszania się osobom niepełnosprawnym. Do obiektów powierzchniowych zalicza się parkingi leśne, polany biwakowe, polany na obozowiska, miejsca wypoczynkowe, miejsca na ognisko.

Stan infrastruktury rekreacyjnej lasów komunalnych Poznania

Inwentaryzacji i aktualizacji dokonuje się dla trzech grup infrastruktury, które stanowią: powierzchniowe obiekty rekreacyjne, urządzenia rekreacyjne oraz liniowe obiekty rekreacyjne. Stan ilościowy i powierzchniowy obiektów zagospodarowania rekreacyjnego na dzień 1.01.2012 roku przedstawia tabela 1.

Tab. 1. Zagospodarowanie rekreacyjne w lasach komunalnych miasta Poznania (stan 1.01.2012 r.)

Table 1. Recreation development of the state forests in Poznań (State on 1.01.2012)

Rodzaj zagospodarowania	jednostka	ilość	powierzchnia
Powierzchniowe obiekty rekreacyjne			
Polany rekreacyjne	szt/ha	34	13,553
Polany gospodarcze	szt/ha	3	4,02
Place gier i zabaw	szt/ha	4	0,27
Plac ćwiczeń dla 50+	szt/ha	1	0,05
Miejsca postoju dla samochodów osobowych	szt/ha	17	1,212
Polany sportowe	szt/ha	1	0,51
Stoki saneczkowe	szt/ha	1	0,60
Łąki rekreacyjne	szt/ha	2	7,17
Łąki ekologiczne	szt/ha	12	8,11
Wybieg dla psów	szt/ha	3	1,37
Urządzenia rekreacyjne			
Schody	szt	5	–
Deszczochrony	szt	19	–
Miejsca na ogniska	szt	7	–
Punkty widokowe	szt	4	–
Stoły istniejące	szt	44	–
Kosze istniejące	szt	541	–
Ławy istniejące	szt	365	–
Kioski gastronomiczne	szt	1	–
Liniowe obiekty rekreacyjne			
Ścieżki przyrodniczo-leśne	mb	9930	–
Drogi konne	mb	14850	–
Drogi i ścieżki rekreacyjne	kmb/utw	85/35	–

Pośród powierzchniowych obiektów rekreacyjnych najwięcej jest polan rekreacyjnych (34). Drugą liczną grupę stanowią łąki, z czego zarówno pod względem ilościowym, jak i zajmowanej powierzchni większość to łąki ekologiczne (koszone tylko raz w roku po przekwitnięciu), które łącznie zajmują powierzchnię 8,11 ha. W stosunku do stanu z 2002 r. w kategorii urządzeń powierzchniowych zmniejszyła się ilość placów gier i zabaw z 8 szt. w 2002 r. do 4 szt. w 2012 r. Jednak ich ogólna powierzchnia zmniejszyła się nieznacznie (2002 r. – 0,36 ha, 2012 r. – 0,27 ha). Urządzenia rekreacyjne takie jak deszczochrony, stoki saneczkowe i kioski gastronomiczne występują w niezmienionej liczbie od 2002 roku. Natomiast zmniejszyła się liczba stołów (2002 r. – 85 szt.), ław (2002 r. – 688 szt.), punktów widokowych (2002 r. – 21 szt.) i miejsc na ognisko (2002 r. – 11 szt.). W stosunku do stanu z 2002 r. wzrosła ilość koszy na śmieci z 414 sztuk do 541. Takie zmiany znajdują uzasadnienie w obawie przed przesyleniem zagęszczenia zagospodarowania turystycznego, prowadzącym w konsekwencji do degradacji siedliska i przekształcaniu terenów leśnych w założenia parkowe. Obecnie zauważalna jest rosnąca popularność miejsc rekreacji ruchowej dla seniorów i nie tylko. Na terenie lasów komunalnych w Poznaniu zorganizowano plac ćwiczeń dla osób 50+ o powierzchni 109,75 ha, znajdujący się na terenie Uroczyska Piątkowo. Na obszarze lasów komunalnych istnieją także 3 wybiegi dla psów o łącznej powierzchni 1,37 ha.

Fot. 1. Wybieg dla psów (fot. S. Wajchman)
Photo 1. Enclosure for dogs

Organizacja miejsc zagospodarowania turystycznego wymaga nakładów finansowych, zarówno na etapie ich powstawania, jak i w czasie ich eksploatacji. Przykładem jest zniszczona tablica informacyjna jednego z trzech istniejących wybiegów dla psów służąca wszystkim odwiedzającym obiekt, mówiąca o zasadach korzystania z niego (fot. 1).

Spośród liniowych obiektów najdłuższe są drogi i ścieżki rekreacyjne zajmujące 84 833 metrów, z czego 35 000 metrów to drogi o utwardzonej nawierzchni. Stanowią one

główną formę zagospodarowania turystycznego. Oprócz oczyszczania poboczy wymagają rozmieszczenia ławek. Ławki powinny być ustawiane w sposób nie utrudniający poruszania się po ścieżce, i jednocześnie powinny być w odległościach kontaktu wzrokowego między nimi (fot. 2).

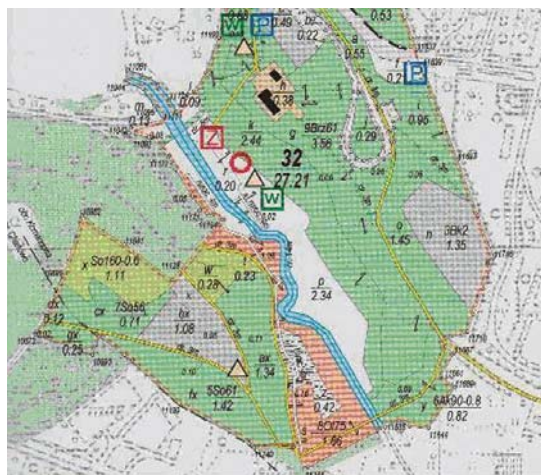
Fot. 2. Lokalizacja ławki oraz kosza na śmieci przy ścieżce spacerowej w lesie komunalnym (fot. S. Wajchman)
Photo 2. The bench and trash bin location in the state forest's path

Na lokalizację ławek powinna wpływać atrakcyjność otoczenia – krajobraz, atrakcyjne drzewostany. Wyznaczanie dróg konnych zgodnie z art. 29 p.1a Ustawy o lasach z 1991 roku odbywa się przez nadleśniczego. Na terenie lasów komunalnych Poznania do 2012 r. wyznaczono drogi konne o długości 14 850 mb. Ważyński (2011) podaje, że szerokość takich dróg powinna wynosić minimum 2 metry dla pojedynczego jeźdźca.

Urządzenia i obiekty służące rekreacji są zinwentaryzowane na mapach zagospodarowania rekreacyjnego w skali 1:5 000 i 1:20 000 (fot. 3). Z uwagi na trwające prace urządzeniowe służące przygotowaniu planu urządzenia lasu na lata 2013-2022, również mapy stref zagospodarowania rekreacyjnego dla 4 leśnictw są w trakcie opracowania.

Dokonując analizy stanu zagospodarowania ze szczególnym zwróceniem uwagi na zachowanie trwałości środowiska leśnego można stwierdzić, że istniejąca infrastruktura pozwala na harmonijny rozwój turystyki oraz zachowanie równowagi biologicznej.

Fot. 3. Fragment mapy zagospodarowania rekreacyjnego 1:5000 leśnictwa Antoninek
Photo 3. The fragment of the recreation development map 1:5000 Forestry Antoninek

Literatura

- Kruczek Z. 2005. Polska. Geografia atrakcji turystycznych. Proksenia. Kraków.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. 1985. Geografia turystyki Polski. PWN. Warszawa.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. 2002. Geografia turystyki Polski. Warszawa.
- Mazur E., 2005. Geografia turystyczna. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Szczecin.
- Ważyński B. 1988. Urządzenie lasów komunalnych. Sylwan, 7, 15-23.
- Ważyński B. 2007. Zasady prowadzenia gospodarki leśnej wokół aglomeracji miejskich. Biblioteczka leśniczego z. 253. Wyd. Świat, Warszawa.
- Ważyński B. 2011. Urządzenie i rekreacyjne zagospodarowanie lasu. Poradnik leśnika. PWRiL Warszawa. Plan urządzenia lasu komunalnego miasta Poznania 2002-2012.
- Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 28 grudnia 1998 roku w sprawie szczegółowych zasad sporządzania planu urządzenia lasu, uproszczonego planu urządzenia lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu (Dz. U.99.3.16 z dnia 15 stycznia 1999 r.).
- Wytyczne dotyczące gospodarowania lasami komunalnymi miasta Poznania. Załącznik Zarządzenia Nr 183/2012/P Prezydenta Miasta Poznania z dnia 19.03.2012 r.
- Zasady zagospodarowania lasów komunalnych 1985. Ministerstwo Administracji i Gospodarki Przestrzennej – Departament Transportu Miejskiego i Usług Komunalnych. Warszawa.

Sandra Wajchman

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
 Wydział Leśny
 Katedra Urządzania Lasu
 wajchman@up.poznan.pl